

Levelek és fényképek Amerikából - Egryről

Amikor 1983-ban *Egry József* születésének 100. évfordulóján új emléktáblák, szobrok, kiállítások, könyvek tisztelegtek a Balaton festőjének emléke előtt, egykori keszthelyi barátait próbáltam felkutatni. Tervem volt szóra bírni, nem utolsó sorban némi komolyabb támpontot kapni, az eddig csupán nagyon gyéren feldolgozott, — de a művészetére mégis oly meghatározó — keszthelyi tíz esztendejére. Dr. Kovács Pál gyógyszerész, Mikus Gyula festőművész és felesége szíves segítségével sikerült felvennem a kapcsolatot az 1949 óta USA-ban élő *Bódy Józseffel*, aki ekkor már betöltötte kilencvenedik életévét.^{1.)} Nem az általános Egry-kép megerősítését kértem tőle, hanem olyan apró-cseprő momentumokat, amelyek a mai napig elevenen megmaradtak emlékezetében.

Négy levelet váltottunk. A tőle kapott négy levélből azokat a részleteket válogattam ki, amelyek az Egry-kutatás további munkájában részben megerősítik a már tudottakat, másrészt új adalékokkal szolgálnak. Az első levélnek külön értéke volt, hogy Bódy József hat eredeti Egryvel kapcsolatos fényképet is küldött, - saját fényképalbumának fotóit.

1983. március 7.

(...)

Vasvárról jövet Keszthelyre 1926 őszén azzal a jámbor szándékkal érkeztem, hogy 12 évnyi viharos történelmi elfoglaltság után végre kispolgári életmódra csökkentsem boldogulást szolgáló erőimet, újabb 12 év elmúltával az óhajból sóhaj fejlődött. De a felvonásköz megért minden pénzt, paripa, fegyver nélkül is!

Lőkéék^{2.)} lépcsős tornáca lett új honom első állomása. Mondá Lajos egy napon, elviszlek a félművelt piktör portájára. Felvilágosításul röpke magyarázat szolgált csupán és megjelentünk a helyszínen. Személyében a jelenség mindenre emlékeztetett, csak arra nem, ami a valóságban volt. Régi korból visszamaradt remetének képzete járt eszemben. Ez a benyomás azonban mihamar elmosódott, mindinkább derús hangulatban, szinte mint régi ismerősök csevegtünk.

Tárgy főképpen és természetesen az újonnan-jöttek közelmúltja volt, nézván a szibériai hadifogság élményei felé. Búcsúzásul nem hangzott el viszontlátásra invitáló szó, e nélkül barátkoztunk pontosan 18 évig. Keszthelyen úgyszólván csak ötünk^{3.)} szorítkozott ez a barátkozás. „Nem csábit a lépcsőfokok síkjára elosztott úriemberkereskedő érintkezés” - legyintett Jóska. Az úri kaszinóba mégis ellejtett néha-néha. Megkérdeztem az egyik törzs-tagot: Minő minősítést juttatnak Egry József alsós-tudalmának?^{4.)} A felelet: Egek Ura! Hajmeresztő. — E példa nem jött kivételszámba, az öngyötrés sportja beletartozott az egyéni viselkedés etikettjébe. Jóval később Budapesten egy dunaparti kávéházban lézengtek a szakmabeli emberek. Jóska a sakkozás kedvéért csatlakozott. Feszülten várták a fejleményeket.

Ahogy két vállalkozó szembekerült egymással, tüstént kiürültek a környező székek, feszült várakozás töltötte be a légkört. Kezdő! Kezdő lépéseket követően egy kihívó csábítás, áldozat felajánlásával. Hirtelen csend, fejtörő hunyorgatás, nagy nehezen döntés. Jóska rendszerint lépre ment, kitört a hahota, tettetett vita.

Párizsban is akadt kávéház. Jóska nem restellte bevallani, hogy amikor pincért hívott garszon^{5.)} helyett szava kalszon^{6.)} volt. A röhej láthatóan gyönyörködtette.

Ha már Párizsnál tartunk meg kell emlékeznünk arról, hogy nem győzte még évek múltán sem fájlalni ösztöndíjának visszavonását. A tettes Apponyi gróf kultuszminister volt, akit szándékos ferdítéssel „valami Abonyi nevű hékásként emlegetett. Ami vesszőparipája: idegenből vett kifejezések felé nyargalt. Az imbecillis elnevezést nem győzte szegény Juliska felé hangoztatni.

Keresztury Dezső leírása varázsának dolgában meglepetés volt számomra hisz festészetében a vászoncelédek alakjai vajmi gyér vászonteret igényelnek. Két évvel a házasságkötés után — ahogy fentebb említettem — a feleség sziporkázó lekicsinylés tárgya lett. Egy hévízfürdői kiránduláson Baba^{7.)} élvezényelte Jóskát, szedjen Juliska számára is csokorba mezei virágot. Két szál ibolya tömegéig erőltette meg magát. (...) Mostoha fiát szemtől szembe nem kárhoztatta, (...), de amikor a fiú szobrászpálya jegyében Berlinbe távozott a felháborodás hangját hallatta. (...)

Badacsonyan az élet egyébként a keszthelyinél testre szabottabbnak bizonyult. Horgászat, borászat, balatoni légkör istápolta az alkotás művelését. Látogatóban rajta kívül pesti vendégek is érkeztek.

Az a látogató akiről meg akarok emlékezni nem pesti volt. Egy nyári vasárnapon vadonatúj vasárnapi öltönyben, asztaltársaságunkhoz közeledett. (...) Jó előre Jóska szólamlott: „Figyelitek? Nem a legény hordja az új ruhát, hanem fordítva”. Az öltöny illedelmesen bemutatkozott: „A városban egy héttel ezelőtt üzletet nyitottam, Szabó Gyula a nevem”. Jóska: „Ejnye, ejnye, mintha én ezt a nevet már hallottam volna! Talán keres valakit itt a közelben?” A kérdezett megsimítva önmagát így felelt: „Nem éppen, de miért ne lásson a falu népe — szolt s bókolva tovább fordult.

Egy alkalommal Keszthelyre sodródott valahonnan egy kínai diák. Rámsózták a kalauzolását és a móka kedvéért elcipeltem Jóskáékhoz Badacsonyra. Egy óvatlan pillanatban, percek alatt, beszélgetés közben kész lett az arcképkarcolat. Mondanom sem kell, nem fogadták volna el útlevélbe valónak. Amikor búcsúzóul a fiú kézhez kapta felsikoltott és rémulten elfordult képmásától. Megkérdeztem, tudja-e miért volt a látvány ijesztő? „Nem vagyok biztos mire gondol mister Bódy” — mondá ő. „Holnap vagy holnapután kitalálja amúgy is: rájön, hogyha nem hasonlítana, akkor barátom maga nem rikoltott volna.” Gondolkodóba ejtettem és nem hiába tettem. Jómagam amikor a frissen készült Keresztelő Szent János háromságát megláttam inkább a fény, a szín, és a mozdulat, nem pedig (átlag festői szóval) a vászonra lehelt arcél kötötte le a figyelmemet. Lessner Manó azonban tüstént reagált: „Nem érdemesítet szóra az álló figura orrát és állát?”

Incidens Pesten. Hosszadalmas vonakodás után volt hajlandó Egry festményt átengedni a 40-es évtized elején nyílt Balatoni Kiállítás tárlatára. Nem érdekelte lesz-e nagy sikere, vagy sem. Elmondta, hogy Horthy Miklós kezét fogott vele, de egyúttal bevallotta, hogy sajnálatára nem bír közel férközni az új irányzat

termékeihez. (Ő maga is festegetett.) Jóskának nem volt tudomása arról, hogy én egy szerkesztő ösztönzésére félhasábnyi kéziratot juttattam a kiállítás méltatásáról napilapja számára. Másnap íróasztalom elé rontott valami bicskafélét markolva egy dühöngő némben (hihetően férje is kiállított) „Maga az a Bódy? Szégyen és gyalázat! Legalább azt ne írta volna, ami Egry Józsefet dicsőítette!” - kiabált.

Egry nem volt templombajáró. A Bibliából, Evangéliumból Jézus és környezete szolgáltatott neki témát alkotásaihoz. Dogmát nem vállalt semmiféle szerzettől, — lelkülete forradalmi volt, de hang nélkül háborgott. A háborút azonban nem győzte káromolni.

Arra, hogy részegesnek nevezzék egyetlen egyszer sem adott nekem okot. Mértékletes itókázásban a rizling levét előnybe részesítette az izabellával szemben. (...)

*Jaj, de széles a Balaton hosszába.
Nincsen hajó aki aztat átjárja.
De hogyha én harcsa volnék, által-által járnék,
Általjárnék a komámhoz vizitbe.
De hogyha én harcsa volnék
Postára se tennék kék billogos kopertát.*

(...) A népdal Egryesen torzított, de szerzője nem győzte zongoráján billentyűzni ezt a keszthelyi tervét. Amikor névnapján elmentünk kihallatszott szobájából a dallam. Falhoz lapultunk az ajtó közelében és halkán kezdtük a szólamot dúdolni. Majd emeltük kissé a pianót. Zörgött az eldült szék, ahogy a zenész hirtelen felugrott. Beléptünk és nyugodtan befejeztük, amit elkezdtünk. Jóska szinte tépte a haját, kiabált: „Azt hittem halucinálok, vagy a bolondját járom!”

Egry József kalappal a fején festőállványa előtt (...) Eredetiben hozzám 500 pengőért került, hogy a Szicíliába készülõ szerzõn segítsen. Pesti lakásom nappali szobájába társult egy életnagyságú mellszoborral, melyet Varga Ferenc szobrászművész állított ki annak idején az Iparcsarnokban, Bódy József névvel bevéssetten. Czobor utca 62. szám alatti lakásunkat a pesti bombázás idején a család rám hagyta. Gyenes lett a mentsvár. 1944 júliusában engem elvezényeltek az úrkuti munkatáborba. Így lakásom bekövetkező kifosztása elkerülhetetlen lett. A martalékból csupán a festményről kaptunk hírt, elhelyezték a Főváros Czobor utcát befogadó területének tanácstermében. Úgy lehet, később hivatalosan helyet cserélt. Nem vitatom a tulajdonjog kérdését, de ha kérdeznének, arra kérném az illetékeseket, hogy a kép ajándékként a keszthelyi múzeum képtárába kerüljön. (...)

Dátum nélkül.

(...)

Olvasás helyett jobbnak látta, ha az aktuális témákról beszámolok. Levezetésben is fukarkodott, de érintkezett Pátzay Pállal és vendégül látta Frenczy Noémit. Lőke Lajos és felesége Baba jött számba, mint kitartó látogató. Meg kell

azonban jegyezni, hogy a már idézett évek — immár a „Nagy Úttörés” légkörében — hatalmas változást idéztek elő, előbbeni viselkedésével szemben. Az új Láncz-album^{8.)} ifjúkori önarcképei beszédes bizonyítékai egy régebbi Egry létezésének.

Rendkívül fontos tétel: kapcsolat Juliskával. Románc helyett helytállóbb pusztán vonza-lomból beszélni. (...) Ahogy már leírtam, Jóska nyilvánosan, szándékosan fricskázta feleségét, aki tűrt türelmesen. Valóságos vitákat okozott a kérdés: elkísérje-e Taorminába a feleség a férjet? (...) Ismétlést nem kerülhet el a pszichológiai megállapítás: Egry József sem volt kivétel a rendkívüli tehetségek lelkiidének, kilengéseinek jelenségei alól.

Egyéni érdeklődésem: Keresztlevelében Egri a Jóska neve; 1883-ban a káplánok ritkán tévedtek, különösen, ha megkülönböztetés esete forgott fenn. Az ipszilont kérelmezésre, hivatalosan hagyták jóvá. (...)

1983. október 11.

(Ez a dátum történetesen 34 év előtti partraszállásunk napját is jelzi, de a helyi kalendárium az évszámot 1492-re teszi és Kolumbusz napját ünnepli.)

(...)

Egry Józseftől 1944 júliusában búcsúztam Budára néző pesti lakásában. A légkör emlékezetes maradt, Jóska bizakodott. Borsos Miklós műve nyilván évekkal ezután készült, rajta a meg- törtség jelei tükröződnek.^{9.)}

A negyedik, egyben utolsó ez ügyben írt levélhez kaptam egy újságkivágást (Új Idő, 1983. június), amelyben Keszthely Egry Józsefet ünnepli címmel Bódy József írt cikket. A cikk részletét itt közlöm:

„Meglátása szerint (Egryről van szó. Cs. G.) a korabeli festészet síkján maradi tepedés állt be. A „cséplés” mesterséggé süllyesztette a művészetet. Megkülönböztetésének alapeszméje volt: „Az átlagfestő azért fest, hogy megéljen, a művész azért él, hogy alkotson.”

Gúny és ócsárlás a táj és népe fogalommegvalósítása ellen nyilatkozott. A szakmabeli minősítések ilyenek voltak: A vászonra hullatott lehelet nem festés. — Hol vannak az alkatok és arculatok? — Mindegy, hogy a nap az égen és a fa lombkorongja egymástól alig meg-különböztető? Hangos hangoztatásban az átlagfestőkkel egy követ fújt a kioktatott nagy- közönség.

Legyünk azonban méltányosak. Az eredeti pártfogók megmaradtak tárgyilagosnak. Laikus körben is akadtak rajongók, a megítélés terén. Hízogó ígék sorakoztak: zuhog a fény, — szikráznak a színek, — zeng a csend, — üzen a pirkadás, és a többi.”

1983. október 26.

(...)

A cikk nyilvánvalóvá teszi az amerikai pedagógiai célzatot: Szorítsak bele a szűkre szabott terjedelembé annyi tudnivalót Egryről, amennyit az itteni viszonyok megszabnak. Nem ment minden simán a clevelandi távolság időrabló hossza folytán. Szöveg és kép csorbát szenvedett és a végső simítást mindössze mókából hajtottam végre (...) Mélyen a pszichológiába nyúló például ez a kérdés: Hát a nők? Uramfia! Akár művész, akár férfirománról csak szőrmentén, felületes móka képen lehetett csevegni. Saját öltözéke távolról sem volt hanyagabb, mint a piperkőcöké. — Nem festett, hanem lehelt! Valóban úgy volt. Három hónapig várt egy berlini szakmabeli műhelyre, hogy akvarelljének papírjait kézhez kaphassa.

(...)

Pali (Bódy József fia, Cs. G.) meghozta a legújabb kiadású Láncz-albumot. Ez arról értesít szövegében, hogy Egry 1941-ben néhai Vízkelety férj elhalálása után a budapesti Szt. István bazilikában egyházi házasságot kötött Juliskával. Nem győztem csodálkozni. Igen, de a vallás... Istentelen volt ez az Egry!

Utóirat:

Ahogy immár jeleztem, egyetértettem Egryvel abban, hogy a magyar helyzet megérett a forradalomra. Ámde, hogy ez lekötöttséget jelentsen politikai pártok felé, ahhoz nincsen hajlamunk.

Egry édesanyja

Jegyzetek

- 1.) Bódy József 1894. április 7-én született Vasváron. Néptanítói képesítést szerzett. 1922-től tanítóként dolgozott Keszthelyen. 1944-ben vándorolt ki Amerikába. 1984. április 1-jén halt meg Pittsburghban.
- 2.) Dr. Lőke Lajos (1888-1950) nőgyógyász. Egry barátja, kártyapartnere. Aktív baloldali tevékenységet fejtett ki. Lőkék keszthelyi, Kossuth Lajos utca 10. szám alatti lakásáról van szó.
- 3.) Egry Józsefről, Bódy Józsefről, Biczó Ferenc tanárról, dr. Lőke Lajosról és feleségéről van szó.
- 4.) Az alsós kártyajátékról van szó.
- 5.) Garszon = garçon (fr.) = pincér
- 6.) Kalszon = caleçon (fr.) = alsónadrág
- 7.) Baba: dr. Lőke Lajosné, született Doktor Margit (1899-1977). Apja dr. Doktor Sándor a pécs-baranyai baloldali mozgalmak jelentős személyisége volt. Dr. Lőke Lajosné férje oldalán szintén bekapcsolódott a baloldali mozgalomba.
- 8.) Láncz Sándor: Egry József. Képzőművészeti Alap Kiadóvállalat, Bp., 1980. albumról van szó.
- 9.) Boros Miklós Egry bronz portréjáról van szó, amelyet az Egry centenárium keszthelyi ünnepségén avatott fel Takáts Gyula költő a keszthelyi Helikon park sétányán. (Ma a Balatoni Múzeum előtt látható. 2013.)

Megjelent: Horizont. 1987./2. 30-36 old.